

14. Цюцюра Т. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію (зокрема в роках 1905 – 1907) / Т. Цюцюра // Український історик. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен. – 1980. – Ч. 1 – 4. – С. 23 – 44.
15. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 21. Sitzung der XX. Session am 24. Februar 1910. S. 1328.
16. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 21. Sitzung der XX. Session am 24. Februar 1910. S. 1333.
17. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 21. Sitzung der XX. Session am 24. Februar 1910. S. 1334.
18. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 360. Sitzung der XI. Session am 27. März 1895. S. 17900.
19. ЦДІА України у Львові – Ф. – 165. – Оп. 2. – Спр. – 587.
20. Buszko J. Walka o demokratyzacje Galicji i Sińska Cieszyckiego. W: Historia Polski. (1850/1864 – 1918). Red. Kormanowa, I. Piżrak-Pawłowska. – Warszawa, 1967. – Т. 3. – Cz. 1. – S. 115 – 124.
21. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 360. Sitzung der XI. Session am 27. März 1895. S. 17901.
22. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 360. Sitzung der XI. Session am 27. März 1895. S. 17902.
23. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 360. Sitzung der XI. Session am 27. März 1895. S. 17903.
24. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 401. Sitzung der XI. Session am 28. Juni 1895. S. 19785.
25. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 401. Sitzung der XI. Session am 28. Juni 1895. S. 19786.
26. Republik Österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) 508. Sitzung der XI. Session am 6. Juni 1896. S. 25832.

Пылыпышин О. И. Избирательные кампании в Венский парламент в Восточной Галиции (1895-1910 гг): предложения Ю. Романчука

В статье автор анализирует попытки депутата-народника Ю. Романчука изменить политику австрийского правительства и правящего польского большинства относительно участия населения Восточной Галиции в выборах в Райхсрат в конце XIX – начале XX в. Прослежены фрагменты заседаний сессий Австро-Венгерского парламента, на которых Ю. Романчук заявлял о том, что антиконституционные действия по отношению к украинскому населению Восточной Галичины не были случайными, что это – часть системы, целью которой было поставить русинов в полную зависимость от господствующей в стране партии и не позволить им крепнуть и развиваться, вместе с другими народами Австро-Венгерской империи.

Ключевые слова: Юлиан Романчук, Восточная Галиция, Австро-Венгрия, политические партии, избирательные участки, избирательная реформа, фальсификация выборов.

Pylypyshyn O. I. Election campaigns to Viennese parliament in the Eastern Galicia (1895-1910): suggestions of Yu. Romanchuk

Author analyzes the attempts of deputy Yu. Romanchuk to change the policy of Austrian government and ruling majority of the Polish population according to participation of the Eastern Galicia during the elections to Rayhsrat in the late XIX - early XX century. Fragments of meeting sessions of Austro-Hungarian parliament at which Yu. Romanchuk said that the unconstitutional actions in relation to the Ukrainian population of Eastern Galicia were not unexpected, it was a part of the system, which had the purpose to make the Ruthenians completely dependent on the dominant party of the country and did not permit them to improve and develop with other nations of Austro-Hungarian Empire are investigated in this article.

Keywords: Yulian Romanchuk, Eastern Galicia, Austria-Hungary, political parties, electoral district, electoral reform, falsification of the election resul

УДК 274(477)"18/19"

Ю. О. Зенько

ЗАРОДЖЕННЯ ПРОТЕСТАНТСЬКОГО РУХУ У ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Стаття присвячена виникненню протестантизму в Полтавському регіоні. Головна увага приділяється періодові історії протестантизму на Полтавщині 1880-х – 1908 рр. – коли релігійні течії протестантського спрямування ще асоціювалися зі «штундою» або «сектантством». Автор визначила час появи протестантизму в губернії, шляхи його проникнення, осередки розвитку релігійних спільнот на теренах Полтавського краю.

Ключові слова: баптизм, конфесія, Полтавська губернія, протестантизм, сектантство, штунда.

Полтавщина була і є нині загалом православним регіоном, проте з початку 1990-х рр. у суспільстві спостерігається жвавий інтерес ще до одного напрямку християнства – протестантизму. Сьогодні в області найвпливовішими й найчисельнішими серед протестантських рухів є адвентизм, баптизм та п'ятдесятництво. Адвентисти сьомого дня в Полтавському регіоні мають 48 релігійних громад. До обласного об'єднання Євангельських християн-баптистів входить 82 релігійні організації. Християни віри євангельської (п'ятдесятники) – 59 релігійних громад. Їхні представництва діють майже в усіх містах і районах області й завдяки наполегливій проповідницькій, місіонерській, освітній та філантропічній діяльності кількість їх adeptів невпинно зростає. А тому виникає потреба у вивченні історії цього напрямку християнства й осмислення феномену його популярності. Крім того, регіональний аспект дослідження відкриває одну з граней історії загальноукраїнського протестантського руху.

Актуальність дослідження зумовлена й тим, що на сьогодні у науковій літературі мало уваги приділено історії протестантизму в Полтавському краї. Так, у дослідженнях М.Жукалюка, А. Колодного, В. Любашенко, Ю. Решетнікова, С. Саннікова, Р. Сітарчука, П. Яроцького визначені головні етапи генези раннього та пізнього протестантизму (зародження, розвиток і поширення його в Україні), вивчено його взаємовідносини з

державою в різні періоди розвитку. Водночас, інформація, яка стосується еволюції протестантизму у Полтавській губернії згадується побіжно у загальноукраїнському контексті. Тому для написання статті ми послуговувалися передусім джерелами, зокрема матеріалами Державного архіву Полтавської області.

Мета статті полягає у вивченні особливостей розвитку протестантизму в Полтавському регіоні у зазначений період. Для її досягнення визначено ряд завдань: установити час появи протестантизму в Полтавській губернії; визначити шляхи проникнення протестантського вчення; означити головні осередки його розвитку.

У науковій літературі та архівних матеріалах кінця XIX – початку XX ст. для означення протестантських конфесій вживалися переважно поняття «штунда» або «сектантство», тому при розгляді зазначеного питання для збереження стилю та змісту документів і джерел ми також послуговувалися ними.

У Державному архіві Полтавської області майже не збереглося документальних свідчень, в яких би йшлося про зародження протестантського руху в Полтавському краї. Разом з тим, там зберігаються «Полтавские епархиальные ведомости» – друкований орган Полтавського епархіального управління, які надають певну інформацію про становлення протестантизму у губернії. У місцевому архіві збереглися номери за 1863 – 1917 рр. Часопис поділявся на дві частини: офіційну й неофіційну. Перша містила урядові та церковні матеріали, у другій – розглядалися питання богослов'я, догматика, релігійна полеміка, а також бесіди, повчання, промови духовенства. Якщо основним завданням офіційної частини було донесення оперативної офіційної інформації до низових структур церкви, то неофіційна частина мала сприяти підвищенню освітнього рівня священиків, духовного кліру та мирян [1]. Уперше поява протестантизму на території Полтавської губернії зафіксована у статті «Обозрение бесед о штундизме, веденных при педагогических курсах в м. Карловке Константиноградского уезда Полтавской губернии, 5–8 чисел м. сентября 1900 года», автор – на той час епархіальний наглядач шкіл і місіонер, священик І. Ольшевський. У ній зазначено, що в Полтавській губернії «штундизм» з'явився у 1880-х рр. [2, с.568–569]. За нашим переконанням, у статі під поняттям «штунди» слід мати на увазі саме протестантів. Аргументацією такому висновку вбачаємо передусім у тому, що автор допису далі в тексті вказує на те, що «штундисти» самі себе називають баптистами: «Руські сектанти, які називають себе баптистами суть «штундисти», бо руських баптистів не знає ні наша історія, ні наше законодавство» (перекл. з російської) [2, с.271]. Крім того, викладено й структуроване віровчення цих так званих «штундистів», яке на нашу думку, дуже близьке до догматики протестантизму. У наступних публікаціях «Раскол и сектантство в Полтавской епархии» та «Штунда в 3-ке» також вказано на 1880-ті рр., як час появи протестантських віруючих у губернії [3, с.854; 4, с.647]. Однак, коли саме з'явилися протестанти (на початку або в кінці 1880-х рр.) у статях не зазначається.

Розглянемо й інші матеріали про початки протестантизму в Полтавській губернії. Так, появу протестантських віруючих в Україні Т. Буткевич у своїх дослідженнях «Обзор русских сект и их толков» та «Штундо-баптизм» датує 1862 р., хоча перша згадка про «штунду» була надрукована в «Одесском Вестнике» 14 березня 1868 р. У 1870 – 1880-х рр. «штунда» поширилася по всьому Півдні колишньої Російської імперії, а також в Полтавській губернії. Т. Буткевич інформує, що у вісімдесятих роках XIX ст. «штунда» охопила весь Південь і центральні губернії Росії. Штундистські громади (навіть у значній кількості) діяли в таких губерніях: Волинській, Подільській, Катеринославській, Таврійській, Полтавській, Бессарабській, Харківській [5, с.465, 469; 6, с.7, 11]. Отже, Т. Буткевич підтверджує існування у 1880-х рр. в Полтавській губернії «штунди», хоча й не уточнює час її появи.

Автор праці «Южнорусский штундизм» А. Рождественський появу «штунди» пов'язує з релігійними «бродіннями» 1850 – 1860-х рр., які охопили всю територію Росії. Він відмічає, що релігійне піднесення у 1860-х рр., зокрема й на кордоні Полтавської та Катеринославської губерній, створило сприятливі умови для утвердження «штунди». Говорячи про появу «штунди» на теренах Полтавського регіону, він цитує «Киевские епархиальные ведомости» і називає 1880 р., при цьому вказує й на місце її появи – Переяславський повіт [7, с.19, 134].

Інший дослідник «сектантства» О. Пругавін у книзі «Раскол и сектантство в русской народной жизни», спираючись на дописи в газетах «Голос» та «Киевлянин», що датовані 1879 р., зазначає, що останнім часом у газетах раз по раз зустрічаються повідомлення про надзвичайно швидкий розвиток «штунди», і що жодна секта, за свідченнями місцевого населення, у Прилуцькому повіті Полтавської губернії не здобувала стільки послідовників як «штунда». Автор стверджує, що «штунда» має велику кількість adeptів у малоросійських губерніях, особливо: Херсонській, Київській, Катеринославській, Полтавській [8, с.69–70]. Отже, О. Пругавін зауважує, що вже у 1879 р. у Полтавській губернії була значна кількість протестантів.

В архівних матеріалах перша згадка про протестантів на теренах Полтавського регіону відноситься до 1887 р. Це – звіт обер-прокурора Св. Синоду К. Побєдоносцева за 1892–1893 рр. У ньому вказано на час появи їх у губернії: «Штундисти, які з'явилися тут (йдеться про Полтавщину – Ю.3.) із 1887 р., не збільшуються в кількості, хоча їх нараховується близько 20» (перекл. з російської) [9, с.285]. Отже, офіційно роком появи протестантських віруючих у Полтавській губернії можна вважати 1887 і їх було близько 20. Не з'ясованим залишається питання конфесійної належності цих віруючих.

Шляхи проникнення протестантизму на територію Полтавської губернії проілюстровано на сторінках «Полтавских епархиальных ведомостей». Зокрема в часописі зазначається, що з Київської губернії через Дніпро «штунда» перейшла в Золотоніський повіт (м. Єреміївка, с. Іркліїв та ін.). З Харківської та Катеринославської губерній «штунда» проникає в села Костянтиноградського повіту (Ольховатка, Наталине, Варварівка та ін.). Із Чернігівської губернії так само в Костянтиноградський повіт перенеслася «штунда» переселенцями (с. Андріївка, с. Кобзівка), а з Костянтиноградського повіту «сектанти» перемістилися до Кобеляцького повіту (с. Великий Кобелячок) [2, с.568–569]. Як бачимо, перші протестанти з'являються у

населених пунктах Золотоніського та Костянтиноградського повітів. За повідомленням Полтавського єпархіального управління, у Золотоніському повіті протестантський рух не набув поширення завдяки запобіжним заходам влади (світської та духовної). Так, в адміністративному порядку з повіту були вислані керівники протестантського руху, а решта віруючих (близько 20 осіб) під тиском пастирсько-місіонерської роботи наприкінці 1890-х рр. повернулися у православ'я.

Появу «штундистів» у Костянтиноградському повіті пов'язують з іменами Терентія Литвинова та Івана Гордієнка – переселенцями із Чернігівської губернії, які купили земельні наділи в с. Андріївка. Ймовірно, що саме ці селяни й стали першими пропагандистами протестантизму у повіті. З с. Андріївки він поширився на інші населені пункти Костянтиноградського повіту: Нижню Землянку, Бабикивку, Кобзівку, Наталине, Варварівку, Білухівку, Нижню Ланну, Мар'янівку та Карлівку. В 1908 р. кількість так званих штундистів у Костянтиноградському повіті становила 348 осіб (у с. Варварівці – 215 осіб, в Андріївських хуторах – 62 особи, в с. Білухівці – 28 осіб, у с. Нижній Ланні – 15 осіб, в с. Наталиному – 11 осіб, в с. Мар'янівці – 10 осіб, у м. Карлівці – 7 осіб) [3, с.851–852]. Таким чином, з кінця XIX ст. Костянтиноградський повіт стає фактично центром розвитку протестантизму у регіоні.

За інформацією православної місії, керівництво «костянтиноградською штундою» на зламі XIX – XX ст. здійснювали Іполит Пількевич, Чечоткін (прибув із Кавказу), Ядзинський (із Ставрополя) (імена останніх не вказані в джерелі – Ю.З.), які були за віросповіданням адвентистами. Пресвітером у «штундистів» Андріївських хуторів був Лука Сапажник із м. Валки Харківської губернії. Він приїздив час від часу, а суботніми зібраннями керував селянин із с. Нижньої Землянки – Михайло Хворост. У с. Наталиному очолював віруючих селянин Іван Височин. Збиралися переважно в будинках одновірців, лише в с. Наталиному на кошти місцевих євангелістів був збудований окремий молитовний будинок. Розрізнені по селам та містечкам нечисленні віруючі ходили на зібрання у більші громади. Так, наприклад, віруючі, які знаходилися ближче до Харківської губернії, відвідували богослужіння валківських протестантів, а сусідні з Катеринославською губернією – великоперещепинських [3, с.852–853].

Крім Костянтиноградського євангелісти у незначній кількості були зафіксовані в Кобеляцькому та Роменському повітах. У першому віруючі проживали в с. Говтві – 3 особи, й у с. Великому Кобелячку – 3 особи. В Роменському повіті мешкала 1 особа.

За інформацією Полтавського єпархіального управління в 1907 р. з'явилася «штунда» і в Гадацькому повіті на хуторі Качанівщині Андріївської парафії, але не встигла там поширитися у зв'язку із запобіжними діями місцевого священика. Були спроби утвердження євангелістів у Переяславському та Миргородському повітах, але й там вони не прижилися.

У 1908 р. в Полтавській губернії налічувалося близько 355 протестантів [3, с.854]. Втім, на нашу думку, їх могло бути значно більше, оскільки в зазначений період ще складно визначити кількість адептів цього віровчення. Адже, на початковому етапі розвитку віруючі-протестанти ще повністю не відмовлялися від православної церкви й відвідували її як звичайні парафіяни, що не дозволяло місцевому духовенству точно облікувати «сектантство». Крім того, частина протестантів продовжувала, хоча й частково, дотримуватися обрядовості православ'я. Наприклад, «штундисти» с. Зачепилівки Костянтиноградського повіту не знімали у своїх будинках ікон [10, с.703]. Зі свого боку протестанти, не маючи на той час чіткої організації, не проводили власний облік. Додамо сюди й необхідність дотримання конспірації.

Аналізуючи архівні матеріали, робимо висновок про те, що зі «штундистами» місцева влада ототожнювала не тільки протестантів, але й раціоналістичні течії «православного сектантства». Приміром, І. Ольшевський, виокремлює п'ять різновидів «штунди»: «1) штунда плотська, штундо-баптисти, штундо-пашковці-перехрещенці й штундо-молокани; 2) штунда духовна й штундо-пашковці; 3) штундо-суботники й штундо-жидівствуючі; 4) штундо-мальованці; 5) штундо-толстовці й штундо-духобори [2, с. 571].

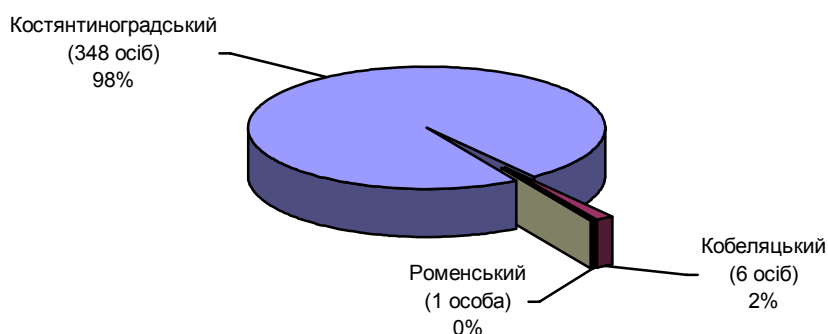
На початку XX ст. представники влади та духовенства загалом не виокремлювали євангелістів й продовжували узагальнено називати їх «штундою» або використовувати префікс «штундо-» з додатками. Це утруднює визначення різновидів релігійних утворень, які діяли на теренах регіону та їх підрахунок.

Опрацьовані джерела дають нам змогу встановити, що у Костянтиноградському повіті у 1880-х рр. першими серед протестантів з'явилися баптисти, а надалі провідну роль відігравали адвентисти сьомого дня. Беручи до уваги те, що Костянтиноградський повіт був осередком «інакомислення» у губернії й чи не найпершим повітом, який обов'язково відвідували інославні проповідники, можна припустити, що саме його баптисти були першими в Полтавському регіоні. Так, за інформацією православної місії, «костянтиноградська «штунда», за достатніми даними, насаджена сектантами баптистського толку...» (перекл. з російської) [11, с.364] і її до 1908 р. очолював «Чечоткін із Кавказу». За нашими даними йдеться про баптистського проповідника – Михайла Чечоткіна. У 1880-х рр. він був благовісником у Катеринославській губернії [12; 13]. Зважаючи на тісні взаємини катеринославських і костянтиноградських «штундистів» (географічна близькість), не виключено, що останні запросили М.Чечоткіна очолити їхній осередок та здійснювати необхідні релігійні обряди. За інформацією православної місії М.Чечоткін раз на рік відвідував Костянтиноградський повіт, за що отримував щорічну платню [3, с.852]. Крім того, відомо, що упродовж 1888 р. він дійсно працював на Кавказі [14, с.606], а з 1889 р. був направлений Всеросійським союзом баптистів проповідувати серед молокан, спочатку на Далекий Схід, а потім – у Північну Азію [15; 16]. Ці «відрядження» проповідника місцеве духовенство продовжувало помилково ототожнювати із Кавказом.

Після прийняття квітневого 1905 р. та жовтневого 1906 р. указів щодо дотримання віротерпимості та легалізації релігійних громад, які відійшли від православ'я, «штунду» розділили на окремі конфесії (адвентистів сьомого дня, баптистів, євангельських християн). Проте й надалі, ще в 1916 р. у регіоні деякі громади ідентифікувалися зі «штундою», загальна кількість адептів якої становила 585 осіб [17].

Підведемо підсумки. У науковій літературі кінця XIX – початку XX ст., при визначенні найнижчої граничної межі появи протестантів на теренах Полтавського краю погляди дослідників розходяться. Зародження протестантизму в регіоні датується по-різному: починаючи із 1879р. й охоплює 1880-ті рр. Це ускладнює встановлення відправної дати його появи. Архівні джерела вносять ясність у розв'язувану проблему – зокрема, у звіті обер-прокурора Св. Синоду К. Побєдоносцева за 1892–1893 рр. зазначено рік появи протестантів у Полтавській губернії – 1887. До 1908 р. релігійні течії протестантського спрямування ототожнювалися із «штундою» або «сектантством». Лише після прийняття указів 1905–1906 рр., які надавали право легально розвиватися релігійним спільнотам неправославного толку із 1908 р. у архівних матеріалах «штунда» розділяється на окремі конфесії: адвентизм, баптизм та євангельське християнство.

Щодо проникнення протестантизму на територію Полтавської губернії ми з'ясували, що протестантське віроучення переходить сюди із сусідніх губерній – Катеринославської, Київської та Харківської шляхом міграції населення та активної місіонерсько-проповідницької діяльності, якою славилися протестантські проповідники. На зламі XIX – XX ст. у Полтавському регіоні виокремилася чотири повіти в яких поширили своє вчення євангелісти: Золотоніський, Костянтиноградський, Переяславський та Прилуцький. Проте, у результаті проведених запобіжних заходів світської та духовної влади протестанти залишилися переважно у Костянтиноградському повіті. Саме звідти, в подальшому, їх віровчення й поширювалося на інші повіти губернії. За інформацією Полтавського єпархіального управління в 1908 р. у регіоні налічувалося близько 355 осіб протестантського віросповідання, які проживали у Кобеляцькому, Костянтиноградському та Роменському повітах. Поглянемо на кількісне співвідношення віруючих у вищезгаданих повітах на початку XX ст. (рис. 1)

Рисунок 1. Кількісне співвідношення віруючих-протестантів за повітами Полтавської губернії на початку XX ст.

Як видно з діаграми, осердям протестантизму був Костянтиноградський повіт. Причинами швидкого зростання кількості євангелістів були географічна близькість Костянтиноградського повіту із Харківською та Катеринославською губерніями, із яких, власне, це віровчення й проникло, а також схильність місцевого населення до сприймання нових віровчень. Першими серед костянтиноградських протестантів з'явилися баптисти, хоча в подальшому провідну роль відігравали адвентисти сьомого дня.

Отже, історія протестантизму на Полтавщині веде свій початок від 1887 р., хоча, не виключаємо, що й це датування може бути не остаточним.

Джерела та література

1. Полтавские епархиальные ведомости / Режим доступа URL: <http://histpol.pl.ua/pages/content.php?page=130>
2. Полтавские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ). – 1901. – № 12.
3. ПЕВ. – 1908. – № 20–21.
4. ПЕВ. – 1910. – № 9.
5. Буткевич Т.И. Обзор русских сект и их толков / Т.И. Буткевич. – Харьков: Типография Губернского Правления, 1910. – 607 с.
6. Буткевич Т.И. Штундо-баптизм / Т.И. Буткевич. – Харьков: Типография Губернского Правления, 1909. – 36 с.
7. Рождественский А. Южнорусский штундизм / А. Рождественский. – Санкт-Петербург: Типография Департамента Уделов, 1889. – 295 с.
8. Пругавин А.С. Раскол и сектантство в русской народной жизни / А.С. Пругавин. – М.: Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1905. – 95 с.
9. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1892 и 1893 годы. – Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1895. – 601 с.
10. ПЕВ. – 1910. – № 10.
11. ПЕВ. – 1910. – № 5.
12. Религиозная палитра Донецкой области. Справочник религиозных организаций. / [Под ред. Шевченко А.И.] – Донецк: ДонГИИИ, 2005. / [Електронний ресурс]: Режим доступа URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/8862>.
13. Свидетельство Евстюкова / [Електронний ресурс]: Режим доступа URL: <http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist3/files/memory/2/0202m.html>
14. Епископ Алексей (Дородницын). Материалы для истории религиозно-рационалистического движения на юге России во второй половине XIX столетия / Епископ Алексей (Дородницын). – Казань: Центральная Типография, 1908. – 690 с.
15. Павлов В.Г. Правда о баптистах/ В.Г. Павлов [Електронний ресурс]: Режим доступа URL: <http://rusbaptist.stunda.org/pavlov.html>.

16. Винс Г.П. Тропою верности / Г.П. Винс [Електронний ресурс]: Режим доступу URL: <http://rusbaptist.stunda.org/tropojvernosti4.htm>.
17. Центральный державный архив вищих органів влади та управління. – Ф.1071. – Оп.1. – Спр.422. – Арк. 20.

Зенько Ю. А. Зарождение протестантского движения в Полтавской губернии (конец XIX – начало XX вв.)

Статья посвящена возникновению протестантизма в Полтавском регионе. Главное внимание уделяется периоду истории протестантизма на Полтавщине 1880-х – 1908 гг. – когда религиозные течения протестантского направления еще ассоциировались со «штундизмом» или «сектантством». Автор определила время появления протестантизма в губернии, пути его проникновения, очаги развития религиозных общин на территории Полтавского края.

Ключевые слова: баптизм, конфессия, Полтавская губерния, протестантизм, сектантство, штундизм.

Zenko Yu. O. The origin of the protestant movement in Poltava province (late XIXth – early XXth centuries)

The article is devoted to the origin of the protestant movement in Poltava region. It is focused mainly on the history of Protestantism in Poltava of the 1880s – 1908, when religious groups of protestant direction were still associated with «shtunda» or «sectarianism». The authoress has determined the time of the origin of Protestantism in the province, the ways of its expansion, the centres of the religious groups' development on the territory of Poltava region.

Keywords: baptism, confession, Poltava province, Protestantism, sectarianism, shtunda.

В. С. Старостін

ОСВІТА І СУСПІЛЬСТВО У ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОМУ МІСТІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XIX ст.: ВИПАДОК НОВОМОСКОВСЬКОГО ПОВІТОВОГО УЧИЛИЩА

У статті розглянуто роль міської громади у створенні та діяльності повітового училища м. Новомосковська у 1800 – 1820-х рр. Встановлено, як загальне ставлення місцевого суспільства до училища, так і ставлення до нього різних соціальних груп місцевої громади. Висновки: училище не мало повноцінної підтримки міської громади в цілому та окремих станів. Його забезпечення залежало від реалізації корпоративних та особистих інтересів приватних осіб.

Ключові слова: Новомосковськ, освіта, повітове училище, купецтво, міщанство, дворянство, чиновництво.

Наші уявлення щодо міських громад Південної України кінця 18 – першої половини 19 ст. сформувались переважно завдяки роботам істориків, які вивчали суспільний лад та класову боротьбу. За радянських часів дослідження цих проблем вимушено обмежувалось офіційною точкою зору на існування класів-станів і пропонуваним нею обмеженим набором зв'язків взаємодій-протистоянь між цими класами. До того ж, як у радянській, так і у українській історіографії переважна більшість робіт присвячена темам заснування та соціально-економічного розвитку міст, залишаючи без належної уваги їх мешканців. Як наслідок ми маємо досить однобічну картину історії міст (особливо повітових) у цей період. Подолання цієї проблеми належить до тих важких завдань вирішення яких можливо забезпечити лише за допомогою мікроісторичних досліджень. В цьому сенсі цікавим може бути звернення до історії повітових училищ, які є, чи не єдиними в цей період, «громадськими проектами», реалізація яких виходила, як за рамки суто державних інтересів, так і за рамки інтересів окремих суспільних станів і груп. Спробуємо розглянути з цієї точки зору історію відкритого у 1807 р. Новомосковського повітового училища (далі – НПУ), яке належить до найстаріших (третє за часом заснування після Катеринославського та Павлоградського) в межах Південної України.

Окремі відомості по історії НПУ з'являються на сторінках перших комплексних праць по історії освіти регіону І. Михневича [19], А. Скальковського [20], Ф. Лялікова [18], які послідовно виходять у 1840–1850-х рр. Надзвичайно важливою для висвітлення історії училища є робота Я. Грахова та С. Верєбрюсова [15], які, використовуючи архів Катеринославської дирекції училищ, розкривають розвиток підвідомчих Катеринославської гімназії навчальних закладів у першій половині XIX ст. подаючи досить широкі відомості по історії училища, правовим та навчальним засадам його роботи, педагогічному складу, господарській частині, меценатській діяльності. Саме цими роботами було створено фактологічну базу, яка використовувалась пізнішими дослідниками при зверненні до питань історії училища. Так Г. Залюбовський у своїй роботі по історії освіти у Новомосковському повіті відверто визнає, що його стаття є републікацією матеріалів з роботи Я. Грахова із незначними доповненнями. Але, не менш відверто, він визначає і публіцистичний характер своєї роботи, причиною підготовки якої став той факт, що повітове училище, яке дало повіту «многие десятки и даже сотни лиц не только с грамотою, но и с достаточными первоначальными научными сведениями», не лише не святкувало свого 80-тиріччя у 1887 р., але, можливо «и не подозревало значения для него этого дня, утратив о нём память. Жители г. Новомосковска, даже из числа получивших в нём знания, тем более могли не знать важность 5 ноября для их местной учебной